

Monika Cepil

Katedra Geografii Politycznej, Historycznej i Studiów Regionalnych
Uniwersytet Łódzki
monika_cepil@wp.pl
ORCID: 0000-0003-2551-2566

PRZEMIANY UKŁADÓW PRZESTRZENNYCH KOLONII JÓZEFIŃSKICH W POWIECIE NOWOSĄDECKIM

CHANGES IN THE SPATIAL ARRANGEMENTS OF THE JOSEPHINE COLONIES IN THE NOWY SĄCZ DISTRICT

Zarys treści: W artykule omówiono przemiany układów przestrzennych kolonii józefińskich na Sądecczyźnie. W pierwszej części artykułu oprócz inicjalnych stadium powstania kolonii józefińskich analizie poddano także ich ewolucje do 1945 r. Autorka wyodrębniła dwie formy kolonii józefińskich: krótkie kolonie ulicowe oraz układ ulicowo-placowy. W kolejnej części zobrazowano obecny stan układów przestrzennych kolonii. Realizacji celu służyło podjęcie kwerendy źródeł archiwalnych w postaci dokumentów historycznych i materiałów kartograficznych. Podstawowym źródłem kartograficznym wykorzystanym przy analizie dawnych układów ruralistycznych był kataster galicyjski. Przy badaniach nad współczesnością skorzystano z dostępnych map oraz wykonano inwentaryzację terenową.

Słowa kluczowe: osadnictwo, kolonizacja józefińska, geografia historyczna, morfogenezy, Sądecczyzna, układ przestrzenny

Key words: settlement, The Josephina Colonization, historical geography, morphogenesis, The Nowy Sącz District, spatial arrangement

Wstęp

Kolonizacja józefińska stanowiła jeden z elementów polityki cesarza Józefa II. Była to akcja osadnicza, której rozwój nastąpił w latach 1781–1788. Głównymi celami kolonizacji była chęć stworzenia nowego systemu osadnictwa rolnego, germanizacja dawnych terenów polskich oraz podniesienie liczby mieszkańców

Galicji. Akcja osadnicza oprócz nowych form prawno-własnościowych przyniosła także nowe, nieznane kształty rozplanowania osiedli wiejskich [Tokarz 1909, Lepucki 1938, Schneider 1939, Kesselring 1941, Grabski 1999, Wielocha 1999, Iwańska 2006, Kroh 2010, *Kolonie Józefa* 2017]¹.

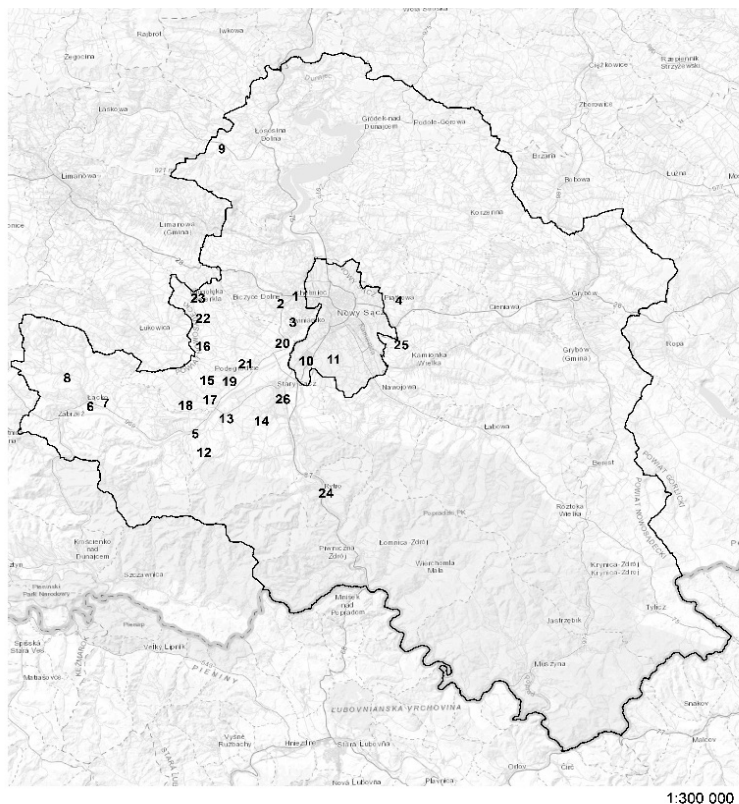
Osadnictwo józefińskie na Sądecczyźnie stanowi interesujący wątek badawczy, znajdujący odzwierciedlenie w literaturze naukowej polsko- i niemieckojęzycznej. Warto przytoczyć w tym miejscu prace Lepuckiego [1938] i Schneidera [1939]. Wiele nowych ustaleń przyniosły także praca Artymiak [1928] oraz szereg artykułów obejmujących badaną tematykę, m.in.: Krycińskiego [1984], Wielocha [1999], Iwańskiej [2006] i Mareckiego [2010]. Wymienione pozycje ukazują głównie wyniki badań nad zagadnieniami prawno-własnościowymi i ekonomiczno-społecznymi kolonii józefińskich.

Natomiast do tej pory nikt nie zajął się analizą przestrzenną kolonii józefińskich na ziemi sądeckiej. Z tego względu autorka podjęła próbę wykonania analizy struktur morfologicznych. Na potrzeby opracowania przeprowadzono kwerendy w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy we Lwowie (dalej: CPAHUL), Archiwum Narodowym w Krakowie (ANK) oraz w Oddziale w Nowym Sączu. Ważnymi materiałami źródłowymi wykorzystanymi w artykule jest metryka józefińska i kataster galicyjski. W badaniach korzystano głównie z metod retrogresywnych i historycznych. Metoda historyczna służyła do uchwycenia genezy osadnictwa, pokazując, w jakim stopniu formy współczesnego układu przestrzennego są złożone z dawnych elementów. Metoda realizowana była na podstawie studiów dawnych map, planów oraz starych opisów miejscowości. W artykule posłużono się również metodą retrogresywną. Cechami charakterystycznymi metody jest możliwość porównania zachowanych materiałów źródłowych z dostępnymi zapiskami historycznymi. Wykorzystanie metody umożliwiło wykazanie początkowego rozplanowania poprzez próbę selekcji następných okresów przekształceń struktury schematów przestrzennych. Analizy nad współczesnym stanem układów ruralistycznych podparte zostały inwentaryzacją terenową. Autorka ma na celu ukazać proces kształtowania układów przestrzennych i zmienności morfologicznej wsi związanych z rozwojem osadnictwa józefińskiego na obszarze obecnego powiatu nowosądeckiego. Ze względu na dostępność materiałów źródłowych badaniu podlegać będą tylko niektóre charakterystyczne pod względem ukształtowania przestrzennego jednostki osadnicze.

¹ Wolnego Religii Exercitium Pozwolenia, i Folwarkow dla przychodniowych cudzoziemskich Rękodzielników, i rolnych Gospodarzowoy tyczących się, Continuatio Edictorum et Mandatorum Universkium in Reginis Galicea et Lodomeria a die I. Januar. ad ultimam Decembris Anno 1781. Kontinacya wyrokow y rozkzow powszechnych w Galicyi i Lodomeryi Królestwach od dnia 1 Stycznia aż do końca Grudnia Roku 1781 wypadłych, Leopoli, s. 76–78; Przez ktory Augsburską y Helwetycką Religią Wyznawaiącym tudzież Grekom Nieunitom, przyzwoite Religii prywatne Exercitium wszędzie pozwala się, Continuatio Edictorum et Mandatorum Universkium in Reginis Galicea et Lodomeria a die I. Januar. ad ultimam Decembris Anno 1781. Kontinacya wyrokow y rozkzow powszechnych w Galicyi i Lodomeryi Królestwach od dnia 1 Stycznia aż do końca Grudnia Roku 1781 wypadłych, Leopoli, s. 107–109.

Inicjalne stadium kształtowanie układów przestrzennych

W granicach obecnego powiatu nowosądeckiego rozplanowano 26 kolonii józefińskich (fot. 1). Wzorem kolonizacji fryderycjańskiej na nowe osady przeznaczono zaaneksowane ziemie z dawnych królewczyn i dóbr klasztornych. Osady przybrały postać niewielkich kolonii wiejskich, tzw. przysiółków. Nowe osiedla lokowano głównie wzdłuż Dunajca i Popradu oraz ich dopływów [Artymiak 1928, Kesselring 1941, Beiersdorf, Krasnowski 1985, Marecki, Rotter 2010, Kiryk 2014, *Kolonie Józefa* 2017]².

1 – Hundsdorf, 2 – Biczycze Deutsch, 3 – Huiweide, 4 – Sonnenschein, 5 – Kadschau, 6 – Wiesendorf, 7 – Ernsdorf, 8 – Zagorzyn, 9 – Żbikowice, 10 – Laufendorf, 11 – Dąbrówka Deutsch, 12 – Gaboń Deutsch, 13 – Gołkowice Deutsch, 14 – Morau, 15 – Juraszowa, 16 – Mokra Wieś, 17 – Naszacowice, 18 – Olszanka, 19 – Zaundorf, 20 – Unterbach, 21 – Stadlua, 22 – Tannendorf, 23 – Langendorf, 24 – Rytro, 25 – Mystków, 26 – Neudörfel.

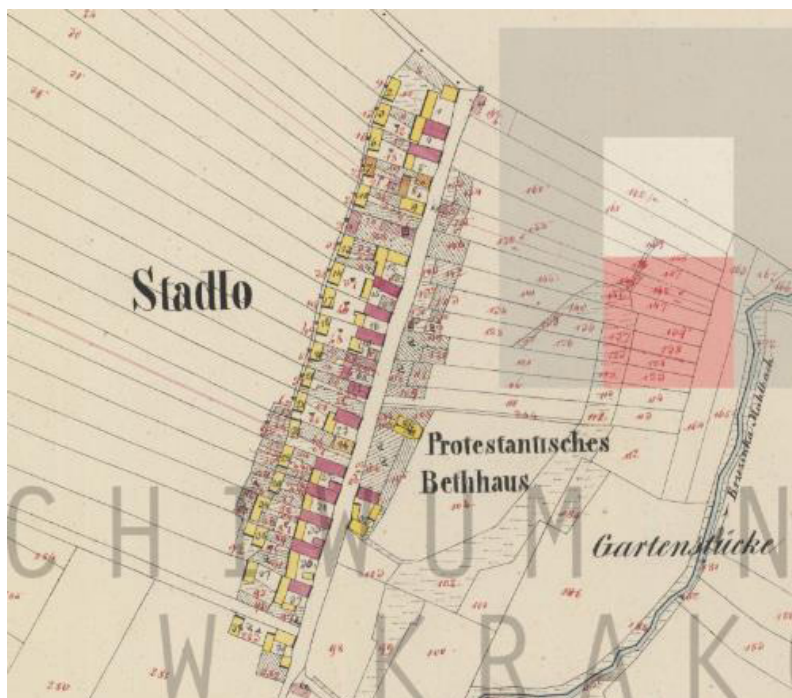
Fot. 1. Rozmieszczenie kolonii józefińskich w powiecie nowosądeckim

Fot. 1. Location of the Josephine colonies district in Nowy Sącz

Źródło: opracowanie własne na podstawie Lepucki 1938, Schneider 1939.

² Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Zbiór Marczaka, sygn. 12.

Cechą charakterystyczną pojawiających się kolonii były unikalne układy ruralistyczne, tzw. krótkie wsie liniowe. Granice zewnętrzne, jak i wewnętrzne (czyli np. podziały działek i pól) przysiółków wyróżniały się regularnością z uwagi na dokładne techniki pomiarowe, składając się w dużej mierze z odcinków prostoliniowych. Układ gruntów przypominał średniowieczny układ niwowy, tzw. szachownicyce pól [Szulc 1995].

Fot. 2. Kolonia Stadła. Struktura morfologiczna wsi z 1847 r.

Fot. 2. Stadła. The morphological structures village in 1847

Źródło: ANK, Zbiór kartograficzny, Kataster galicyjski, sygn. 2673.

Jak już wspomniano, pod względem morfologicznym dominującą strukturą osadnictwa józefińskiego na analizowanym obszarze okazały się krótkie ulicówki. Osady te możemy podzielić na kolonie jednostronnie i dwustronnie zabudowane. Były to zwykle formy rozwojowe, powstające w wyniku rozbudowy istniejącej wsi poprzez poszerzenie osiedla wiejskiego zgodnie z warunkami topograficznymi, które często determinował bezładny przebieg dróg. Jednym z przykładów kolonii przysiółkowych jednostronnie zabudowanej są Stadlau (Stadła) (fot. 2) [Artymiak 1928, Styczyńska 2001, Filozof 2012]. Pierwsze wzmianki źródłowe na temat wsi pojawiają się w Metryce józefińskiej i odnoszą się do kwestii lokalizacji osadników, a konkretnie do przeznaczenia pod domostwa dla kolonistów niwy zwanej Piaski³. Osadnicy

³ CPAHUL, Metryka Józefińska, sygn. IV–11.

otrzymali łącznie 150 ha ziemi rolnej [Kiryk 2014]. Wielkość pojedynczych gospodarstw waha się od 20 do 30 mórg [Chlebowski, Walewski, Sulimierski 1890, t. XI]. Ciężko jest ustalić dokładną liczbę przybyłych osadników. Według Artymiaka [1928] Stadła w 1786 r. liczyła 18 rodzin niemieckich. Natomiast według innych pozyskanych źródeł w tym samym roku kolonia zamieszkiwała 22 rodziny niemieckie [Marecki 2010]. Stan rozplanowania kolonii z poł. XIX w. reprezentuje załączony plan, wchodzący w skład Katastru Galicyjskiego. Kształt siedliska jest regularny i obejmuje 18 niemalże identycznych zagród usytuowanych wzdłuż jednej drogi. Doskonale czytelny jest także układ rozlogów. Z tyłu za zagrodami ulokowano jeden z kompleksów pól, gdzie każda parcela posiadała kształt długiego i wąskiego prostokąta. Po wschodniej stronie drogi znajdowały się łąki osadników oraz kościół protestancki. Rozłogi występowały w postaci zwartych kompleksów parcel położonych w sposób równoległy i prostopadły do niwy siedliskowej. Na zachód od siedliska pośród rozlogów będących wydłużeniem niwy siedliskowej wytyczono miejsce pod cmentarz. Warto wspomnieć, że każdy zespół parcel posiadał swoją nazwę [Szewczyk 2009]⁴.

Fot. 3. Kolonia Wiesendorf. Struktura morfologiczna wsi z 1847 r.

Fot. 3. Wiesendorf. The morphological structures village in 1847

Źródło: ANK, Zbiór kartograficzny, Kataster galicyjski, sygn. 2436.

Układ ruralistyczny wsi z jednostronną zabudową reprezentowała kolonia Wiesendorf (fot. 3), powstała w 1783 r.⁵, zasiedlona przez grupę Saksończyków [Marecki

⁴ ANK, Zbiór kartograficzny, Kataster galicyjski, sygn. 2673, 2674.

⁵ ANK, Zbiór kartograficzny, Kataster galicyjski, sygn. 2436.

2010]. Pod koniec XIX w. osada liczyła 234 mieszkańców i 34 domy [Chlebowski, Walewski, Sulimierski 1893, t. XIII]. Wiesendorf rozwinęła się na prawym brzegu Dunajca [Chlebowski, Walewski, Sulimierski 1884, t. V]. Zagrody rozlokowane były po północnej stronie drogi. Niwę siedliskową zamykała ulica, za którą równoległe do zagród znajdował się jeden z kompleksów parceli kolonistów. Parcele te posiadały kształt długich, wąskich prostokątów i mieściły się w zwartych prostokątnych kompleksach, położonych w sposób prostopadły i równoległy do siedliska⁶. Układ ruralistyczny Wiesendorfa zachował się w prawie niezmiennym kształcie do pocz. XX w.⁷ Jednostronna zabudowa występowała również w koloniach: Dąbrówka Deutsch (fot. 4) i Laufendorf (fot. 5). W 1787 r. niemieckie rodziny zasiedliły wytyczony dla nich obszar w Dąbrówce Deutsch [Lepucki 1938] w miejscu dawnej osady żydowskiej o nazwie Nowa Jerozolima. Warto wspomnieć, że osada powstała, gdyż Józef II chciał sprawdzić, jak Żydzi będą sobie radzić na roli. Próba osadzenia Żydów się nie udała i na ich miejsce sprowadzono niemieckich osadników [Artymiak 1928, Grabski 1999]. Natomiast kolonia Laufendorf liczyła 6 rodzin. Domy i pola uprawne osadników w tej kolonii znajdowały się na niwach zwanych: *Zapotocze* i *Winna Góra*⁸ [Lepucki 1938]. W obydwóch osadach, podobnie jak w Wiesendorf, siedlisko zostało zamknięte w regularny prostokąt otoczonych z czterech stron drogami. Analizując kataster galicyjski z 1846 r., dostrzegamy regularny podział działek wewnątrz niwy siedliskowej, zarówno w Dąbrówce Deutsch, jak i w Laufendorf [Marecki 2010]⁹.

Fot. 4. Kolonia Dąbrówka Deutsch. Struktura morfologiczna wsi z 1846 r.

Fot. 4. Dąbrówka Deutsch. The morphological structures village in 1846

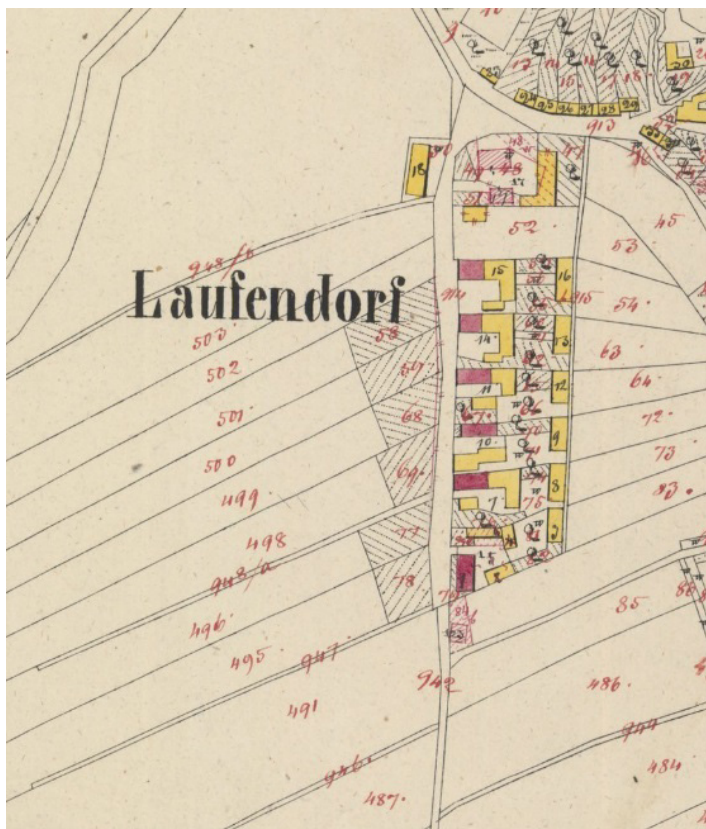
Źródło: ANK, Zbiór kartograficzny, Kataster galicyjski, sygn. 2247.

⁶ ANK, Zbiór kartograficzny, Kataster galicyjski, sygn. 2436.

⁷ Wojskowy Instytut Geograficzny (dalej: WIG), Mapa szczegółowa Polski (1929–1939), sygn. P50 S31 G.

⁸ CPAHUL, Metryka Józefińska, sygn. IV–7.

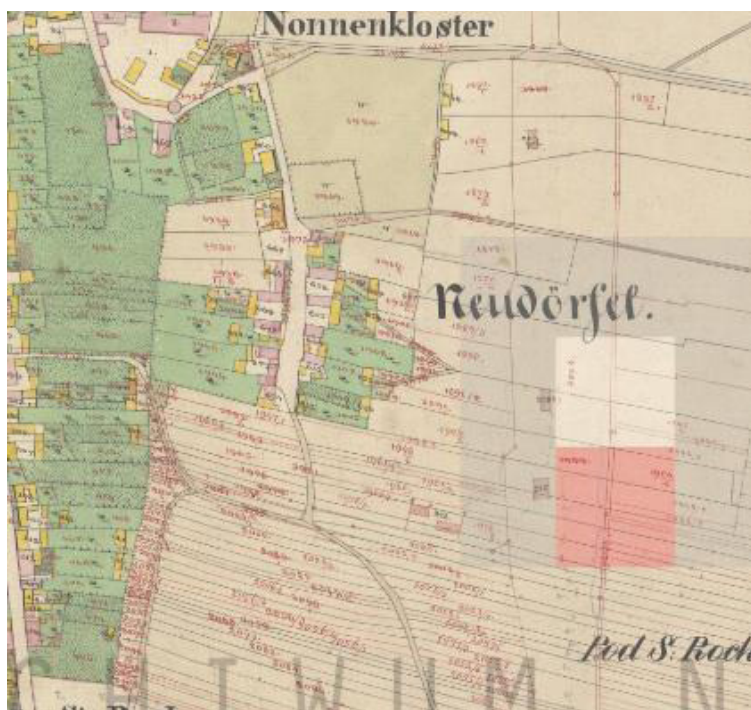
⁹ ANK, Zbiór kartograficzny, Kataster galicyjski, sygn. 2216.

Fot. 5. Kolonia Laufendorf. Struktura morfologiczna wsi z 1846 r.
 Fot. 5. Laufendorf. The morphological structures village in 1846
 Źródło: ANK, Zbiór kartograficzny, Kataster galicyjski, sygn. 2193.

Drugim typem osiedli powstałych za czasów Józefa II są ulicówki z dwustronną zabudową. Jednym z pierwszych przykładów wartych omówienia jest kolonia Neudörfel (fot. 6). Została ona wytyczona w 1785 r. Osadnicy przybyli na teren kolonii w trzech grupach, składających się z: 18 rodzin, 19 rodzin i 17 rodzin [Bazielich 1965, Beiersdorf, Krasnowski 1985]. Przez środek osady poprowadzono drogę z prostopadłymi, jednolicie zagospodarowanymi działkami, na których powstała identyczna zabudowa mieszkalna murowana, usytuowana szczytowo względem drogi. Na tyłach podwórza, tak jak w innych koloniach józefińskich, znajdowała się zabudowa gospodarcza. Warto zwrócić uwagę, że w miejscu, gdzie ulokowano kolonistów, główny ciąg wsi został poszerzony, przypominając kształtem osadę ulicowo-placową. Kolonia Neudörfel została administracyjnie włączona do Starego Sącza w 1910 r. [Beiersdorf, Krasnowski 1985]¹⁰.

¹⁰ ANK, Zbiór kartograficzny, Kataster galicyjski, sygn. 2686, 2687.

Fot. 6. Kolonia Neudörfel. Struktura morfologiczna wsi z 1847 r.
 Fot. 6. Neudörfel. The morphological structures village in 1847
 Źródło: ANK, Zbiór kartograficzny, Kataster galicyjski, sygn. 2686.

Układ liniowy z dwustronną budową występował również w Gołkowicach Deutsch (fot. 7). Dla kolonistów józefińskich wytyczono miejsce na niwie *Gurbielice*. Osiedle zasiedliło 10 rodzin niemieckich pochodzących z Nassau [Artymiak 1928, Marecki 2010]¹¹. Kolonie zamieszkiwała ludność zamożna, trudniąca się rolnictwem i hodowlą koni. Pod koniec XIX w. w osadzie naliczono 22 domy zamieszkałe przez 240 osób [Chlebowski, Walewski, Sulimierski 1881, t. II]. Analizując źródła kartograficzne z poł. XIX w., dostrzec można wyraźną kwadratową niwę siedliskową z regularną dwustronną zabudową. Każda indywidualna zagroda wraz z przylegającym ogródkiem posiadała kształt prostokąta. W Gołkowicach Deutsch występowało równoległe i prostopadłe położenie rozłogów w stosunku do siedliska¹². Kolonia swój charakter przestrzenny zachowała do okresu międzywojennego. Jediną zaobserwowaną zmianą jest pojawiająca się pojedyncza zabudowa na dawnych kompleksach pól przy drodze do Starego Sącza oraz przy drogach wychodzących w strony północno-zachodnią i południową¹³.

¹¹ CPAHUL, Metryka Józefińska, sygn. IV–30.

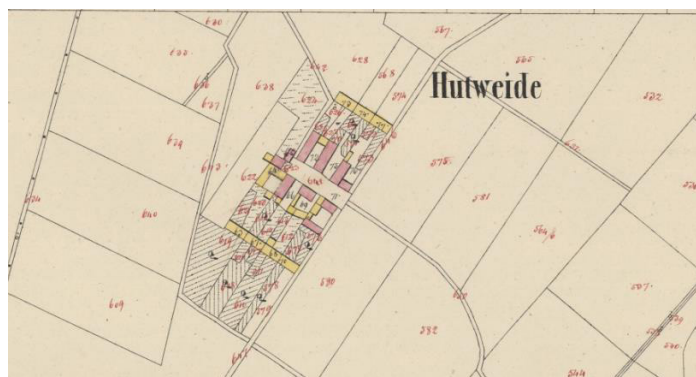
¹² ANK, Zbiór kartograficzny, Kataster galicyjski, sygn. 2278.

¹³ WIG, Mapa szczegółowa Polski (1929–1939), sygn. P50 S31 H.

Fot. 7. Kolonia Gołkowitz Deutsch. Struktura morfologiczna wsi z 1847 r.
 Fot. 7. Gołkowitz Deutsch. The morphological structures village in 1847
 Źródło: ANK, Zbiór kartograficzny, Kataster galicyjski, sygn. 2278.

Innym typem morfologicznym wsi, zidentyfikowanym przez autorkę, okazała się kolonia ulicowo-placowa Hutweide (Gaj) (fot. 8). Osada została założona w 1784 r. na gruntach wsi Świniarsko. Na zamieszczonym poniżej planie dostrzegamy, że dookoła prostokątnego placu wytyczono regularne działki dla osadników. Osada była dobrze skomunikowana, do placu centralnego prowadziły cztery drogi¹⁴.

Fot. 8. Kolonia Hutweide. Struktura morfologiczna wsi z 1847 r.
 Fot. 8. Hutweide. The morphological structures village in 1847
 Źródło: ANK, Zbiór kartograficzny, Kataster galicyjski, sygn. 2706.

¹⁴ ANK, Zbiór kartograficzny, Kataster galicyjski, sygn. 2705, 2706; WIG, Mapa szczegółowa Polski (1929–1939), sygn. P50 S31 H.

Współczesne przemiany rozplanowania kolonii józefińskich

Po II wojnie światowej, na skutek odpływu ludności niemieckiej i napływu nowych polskich osadników, przemianie uległy układy przestrzenne kolonii józefińskich. Rozważania zaczniemy od zmian, jakie zaszły w osadach józefińskich z jednostronną zabudową. W Stadłach (fot. 9) obserwujemy rozwój zabudowy po przeciwnej stronie ulicy. W miejscu dawnego kościoła ewangelickiego obecnie znajduje się zabudowa jednorodzinna. Nowe gospodarstwa zaczynają pojawiać się przy dawnej drodze prowadzącej na cmentarz ewangelicki. Obecnie nekropolia pozostaje odgrodzona żywopłotem. Pośrodku miejsca spoczynku dawnych kolonistów józefińskich postawiono pamiątkowy pomnik.

Fot. 9. Współczesna struktura morfologiczna we wsi Stadła

Fot. 9. Present morphological structure of in village Stadła

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <https://www.google.pl/maps/>.

Dwustronna zabudowa zachowała się w Gołkowicach Deutsch (fot. 10). Tak jak w przypadku innych kolonii józefińskich, w osadzie zachował się pierwotny układ dróg dojazdowych¹⁵. Warto wspomnieć, że zmianie uległa nazwa miejscowości, np. w 1953 r. Gołkowice Niemieckie zmieniono na Gołkowice Dolne¹⁶.

¹⁵ ANK, Oddział w Nowym Sączu, Zbiór kartograficzny, sygn. 207.

¹⁶ Monitor Polski z 1953 r. Nr 51, poz. 572.

Fot. 10. Współczesna struktura morfologiczna we wsi Gołkowice Dolne
 Fot. 10. Present morphological structure of in village Gołkowice Dolne
 Źródło: opracowanie własne na podstawie: <https://www.google.pl/maps/>.

Przejdźmy teraz do kolonii, które inkorporowano do miasta. W dawnej kolonii Neudörfel (obecnie w granicach Starego Sącza) (fot. 11) w 1985 r. zachowało się ogólne rozplanowanie całości i pierwotny system zagospodarowania niektórych działek [Beiersdorf, Krasnowski 1985]. Współcześnie dawna kolonia zachowała dwustronną jednorodziną zabudowę, nastąpił rozrost i zagęszczenie domów. Dawne drogi dzielące kompleksy pól obecnie pełnią funkcje ulic, a przy nich powstaje nowa nieregularna zabudowa. Podczas badań terenowych zwrócono uwagę, że na jednej z posesji znajduje się kapliczka. Równolegle do ul. Bandurskiego znajdują się tory kolejowe oraz stacja. Warto wspomnieć, że autorka nie natrafiła na tym etapie badań na dokument mówiący o tym, aby Neudörfel posiadał polską nazwę.

Rozrost zabudowy jednorodzinnej w obręb dawnych rozłogów nastąpił także w dawnych osadach Dąbrówka Deutsch (fot. 12) i Laufendorf (obecnie ul. Towarowa) (fot. 13), inkorporowanych w granicę Nowego Sącza.

Układ dróg zachował się w dawnej kolonii Wiesendorf (obecnie w granicach Łącka) (fot. 14). Tak jak w przypadku wyżej omówionych osad, i w dawnej wsi Wiesendorf nowe domy zaczynają powstawać w obrębie rozłogów wiejskich¹⁷. Osada Gaj (dawniej Hutweide) (fot. 15), będąca przysiółkiem wsi Świniarsko, zachowała po dziś dzień ulicowo-placowy charakter. W obrębie placu występuje identyczna liczba domów, co w poł XIX w. Cechą wyróżniającą Gaj spośród innych osad józefińskich jest występowanie budynku na zakończeniu osi placu. W niezmiennym kształcie znajdują się również ulice wychodzące z placu, będącego centrum wsi. W obrębie dawnych rozłogów nastąpił gwałtowny rozrost zabudowy.

¹⁷ ANK, Oddział w Nowym Sączu, Zbiór kartograficzny, sygn. 207.

Fot. 11. Współczesna struktura morfologiczna dawnej kolonii Neudörfel (ul. Bandurskiego w Starym Sączu)

Fot. 11. Present morphological structure of in former village Neudörfel (Bandurskiego Street in Stary Sącz)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <https://www.google.pl/maps/>.

Fot. 12. Współczesna struktura morfologiczna dawnej kolonii Dąbrówka Niemiecka

Fot. 12. Present morphological structure of in former village Dąbrówka Niemiecka

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <https://www.google.pl/maps/>.

Fot. 13. Współczesna struktura morfologiczna dawnej kolonii Lanfendorf (ul. Towarowa w Nowym Sączu)

Fot. 13. Present morphological structure of in former village Laufendorf (Towarowa Street in Nowy Sącz)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <https://www.google.pl/maps/>.

Fot. 14. Współczesna struktura morfologiczna dawnej kolonii Wiesendorf

Fot. 14. Present morphological structure of in former village Wiesendorf

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <https://www.google.pl/maps/>.

Fot. 15. Współczesna struktura morfologiczna dawnej kolonii Hutweide

Fot. 15. Present morphological structure of in former village Hutweide

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <https://www.google.pl/maps/>.

Podsumowanie

Podsumowując, warto wspomnieć, że współczesne układy ruralistyczne dawnych kolonii józefińskich na Sądecczyźnie zostały zachowane w prawie niezmienionych kształtach. Można w nich dostrzec ślady oddziaływań rozwoju zabudowy zarówno w strukturze siedliska, jak i towarzyszących mu rozłogów. Zabudowa zaczyna przybierać nieregularną, chaotyczną formę, cechującą się zaburzeniem dawnych regularnych gospodarstw. We wszystkich zbadanych koloniach nadal występuje zabudowa jednorodzinna. W osadach pomimo efektywnej parcelacji pozostaje zachowany dawny układ dróg. W kolonii Gaj w prawie nienaruszonym stopniu zachował się plac, przy którym zamieszkiwali koloniści józefińscy. Według badań autorki w niektórych osadach zachowała się dawna zabudowa mieszkaniowa i gospodarcza. W Stadłach do dziś istnieje cmentarz ewangelicki.

Literatura

- Artymiak A., 1928, *Z dziejów osadników niemieckich w Sądecczyźnie*, [w:] *Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum II im. KR. Bolesława Chrobrego w Nowym Sączu za rok szkolny 1927/28*, Nowy Sącz.
- Bazielich W., 1965, *Historię Starosądeckie. Szkice historyczne z dziejów miasta Starego Sącza i jego okolic*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Beiersdorf Z., Krasnowski B., 1985, *Stary Sącz zarys historii rozwoju przestrzennego*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Chlebowski B., Walewski W., Sulimierski F., 1880–1914, *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych Krajów słowiańskich*, t. I–15.
- Filozof T., 2012, *Kolonizacja józefińska*, „Skarby Podkarpackie”, nr 2(33), s. 38–40.
- Grabski M., 1999, *Osadnictwo niemieckie na Sądecczyźnie w XVIII wieku*, „Płaj”, nr 19, s. 23–32.
- Iwańska D., 2006, *O osadnikach józefińskich i na Sądecczyźnie i ich kulturze – w aspekcie budowy sektora kolonistów niemieckich w Sądeckim Parku Etnograficznym*, „Zeszyty sądecko-spiskie”, t. 1, Nowy Sącz, s. 69–72.
- Kesselring R., 1941, *Neu-Sandez und das Neu-Sandezer Land: Ihre deutsche Vergangenheit und Aufbauarbeit 1230–1940*, Stadtgemeinde Neu-Sandez, Neu-Sandez.
- Kiryk F., 2014, *Podegrodzie i gmina Podegrodzka. Zarys dziejów*, Wydawnictwo Antykw, wyd. I, Kraków.
- Kroh A., 2010, *Sądecczyzna na styku kultur i religii*, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu.
- Kryciński S., 1984, *Kolonizacja józefińska w Galicji*, „Połoniny”, Studenckie Koło Przewodników Beskidzkich przy Oddziale Międzyuczelnianym PTTK, nr 84, Warszawa, s. 20–32.
- Lepucki H., 1938, *Działalność kolonizacyjna Marii Teresy i Józefa II w Galicji 1772–1790*, Lwów.

- Marecki J., 2010, *Osadnictwo niemieckie na ziemi sądeckiej pod koniec XVIII wieku w świetle metryki józefińskiej*, [w:] *Materiały z Sympozjum wielokulturowość na Sądecczyźnie*, 25–27 listopada 2010 r., Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, s. 49–66.
- Marecki J., Rotter L., 2010, *Koloniści niemieccy na ziemi sądeckiej*, Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, Nowy Sącz.
- Schneider L., 1939, *Das Kolonisationswerk Josefs II in Galizien*, Poznań.
- Schnür-Peplowski S., 1895, *Z przeszłości Galicji (1772–1862)*, Jakubowski & Zadurowicz, Lwów.
- Styczyńska I., 2001, *Osiedlenie się Niemców na Sądecczyźnie po roku 1781*, „Almanach Sądecki”, R. X, nr 3(36), Nowy Sącz, s. 3–9.
- Szewczyk Z.P., 2009, *O pochodzeniu nazw miejscowych Gminy Podegrodzie i okolic*, Nowy Sącz.
- Szulc H., 1995, *Morfogeneza osiedli wiejskich w Polsce*, Wrocław.
- Tokarz W., 1909, *Galicya w początkach ery józefińskiej w świetle ankiety urzędowej z roku 1783*, Kraków.
- Wielocha A., 1999, *Kolonizacja józefińska w Galicyjskich Karpatach*, „Płaj”, nr 19, s. 11–22.

Materiały źródłowe

- Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Zbiór Marczała, *Archivum M. Marczała. Materiały do dziejów dawnych starostw: czorsztyńskiego, nowotarskiego, spiskiego oraz ziemi sądeckiej i innych sąsiednich, zebrane przez Michała Marczała. Przeważają dwudziestowieczne kopie dokumentów związanych z Grywałdem, w tym wypisy Marczała z opracowań historycznych i źródeł, 197 pocztówek z Podhala, wyniki pomiarów antropometrycznych robione w Krościenku i w Grywałdzie, pomiary temperatury i opadów atmosferycznych*, sygn. 12.
- Archiwum Narodowe w Krakowie, Oddział w Nowym Sączu, Zbiór kartograficzny, *Mapy poufne byłych powiatów województwa krakowskiego – nowosądeckiego, limanowskiego i gorlickiego oraz miejscowości (z Wojewódzkiego Urzędu Statystycznego w Nowym Sączu) XX wiek*, sygn. 207.
- Archiwum Narodowe w Krakowie, Zbiór kartograficzny, Kataster galicyjski, *Biegonice sammt Ortschaft Laufendorf in Galizien Sandecer Kreis Bezirk Alt Sandec Caale*, 1846, sygn. 2193.
- Archiwum Narodowe w Krakowie, Zbiór kartograficzny, Kataster galicyjski, *Dorf Byczyce in Galizien Sandecer Kreis*, 1846, sygn. 2216.
- Archiwum Narodowe w Krakowie, Zbiór kartograficzny, Kataster galicyjski, *Dorf Dąbrówka sammt Ortschaften Niemecka Dąbrówka und Bielowice in Galizien Sandecer Kreis*, 1846, sygn. 2247.
- Archiwum Narodowe w Krakowie, Zbiór kartograficzny, Kataster galicyjski, *Dorf Gołkowice und Colonie Golkowice in Galizien Sandecer Kreis*, 1847, sygn. 2278.
- Archiwum Narodowe w Krakowie, Zbiór kartograficzny, Kataster galicyjski, *Dorf Swiniarsko sammt Enclave Podrzyce und den Ortschaften Hutweide und Maławieś in Galizien Sandecer Kreis*, 1847, sygn. 2705.

- Archiwum Narodowe w Krakowie, Zbiór kartograficzny, Kataster galicyjski, *Markt Łącko sammt Colonie Wiesendorf in Galizien Sandecer Kreis Bezirk Łąck*, 1847, sygn. 2436.
- Archiwum Narodowe w Krakowie, Zbiór kartograficzny, Kataster galicyjski, *Stadlo in Galizien Sandecer Kreis Bezirk Alt Sandec Caale*, 1847, sygn. 2673.
- Archiwum Narodowe w Krakowie, Zbiór kartograficzny, Kataster galicyjski, *Stadlo w Galicyi Powiat podatkowy Stary Sącz*, 1904, sygn. 2674.
- Archiwum Narodowe w Krakowie, Zbiór kartograficzny, Kataster galicyjski, *Stadt Alt-Sandec (Stary Sandecz) sammt Vorstadt Cyganowice und Colonie Neudörfel in Galizien Sandecer Kreis Bezirk Stadt Alt Sandec*, 1847, sygn. 2687.
- Archiwum Narodowe w Krakowie, Zbiór kartograficzny, Kataster galicyjski, *Stadt Alt-Sandec slavisch Stary Sandecz sammt Vorstadt Cyganowice und Colonie Neudörfel in Galizien Sandecer Kreis*, 1847, sygn. 2686.
- Archiwum Narodowe w Krakowie, Zbiór kartograficzny, Kataster galicyjski, *Swiniarsko mit den Ortschaften Hutweide u Malawies in Galizien Sandecer Kreis Bezirk Alt Sandec Caale*, 1847, sygn. 2706.
- Centralne Państwowe Archiwum Historycznym Ukrainy we Lwowie, Metryka Józefińska, sygn. IV-7, IV-11, IV-30
- Kolonie Józefa*, 2017, Opracowanie przygotowane przez wolontariuszy-studentów Koła Naukowego Młoda Urbanistyka Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej w ramach projektu *Kolonie Józefa* realizowanego przez Fundację „Zawsze Warto”.
- Monitor Polski, Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej, rozporządzenie z dnia 9 kwietnia 1953 r. Nr 51, poz. 572, w sprawie zmiany i ustalenia nazw miejscowości.
- Przez który Augsburgską y Helwetycką Religią Wyznawaiącym tudzież Grekom Nieunitom, przyzwoite Religii prywatne Exercitium wszędzie pozwala się*, Continuatio Edictorum et Mandatorum Universkium in Reginis Galicea et Lodomeria a die I. Januar. ad ultimam Decembris Anno 1781. Kontinacya wyrokow y rozkozow powszechnych w Galicyi i Lodomeryi Królestwach od dnia 1 Stycznia aż do końca Grudnia Roku 1781 wypadłych, Leopoli, s. 107–109.
- Wolnego Religii Exercitium Pozwolenia, i Folwarkow dla przychodniowych cudzoziemskich Rękodzielników, i rolnych Gospodarzow y tyczących się*, Continuatio Edictorum et Mandatorum Universkium in Reginis Galicea et Lodomeria a die I. Januar. ad ultimam Decembris Anno 1781. Kontinacya wyrokow y rozkozow powszechnych w Galicyi i Lodomeryi Królestwach od dnia 1 Stycznia aż do końca Grudnia Roku 1781 wypadłych, Leopoli, s. 76–78.
- Wojskowy Instytut Geograficzny, *Mapa szczegółowa Polski (1929–1939)*, Stary Sącz (ALT Sandez), 1:25 000, sygn. P50 S31 H.
- Wojskowy Instytut Geograficzny, *Mapa szczegółowa Polski (1929–1939)*, Zabrzeż (Zabrzez), 1:25 000, sygn. P50 S31 G.

Strony internetowe

<https://www.google.pl/maps/> [dostęp: 04.08.2018].

Summary

The article discusses the changes in the spatial arrangements of the Josephine colonies in the Nowy Sącz District. In the first part of the article, apart from the initial stages of the formation of the Josephine colonies, their evolution up to 1945 was also analyzed. The author distinguished two forms of Josephine colonies: short street colonies and a street and square layout. The next part presents the current state of the colony's spatial systems. The achievement of the goal was achieved by undertaking a query of archival sources in the form of historical documents and cartographic materials. The basic cartographic source used in the analysis of old rural systems was the Galician cadastre. In research on the present day, the available map was used and a field inventory was made.

